

Taryhyň ýewreý-türk imperiýasy: Hazar kaganlygy

Category: Kitapcy, Taryhy makalalar
написано kitapcy | 23 январа, 2025

Taryhyň ýewreý-türk imperiýasy: Hazar kaganlygy HAZARLAR – BİR YAHUDI TÜRK İMPARATORLUĞU

Bir Türk Yahudi'si olarak Yahudi Türklerin varlığı bana hep ilginç gelmiştir. O yüzden kitabevinde üst başlığı Bir Türk İmparatorluğu olan, kapağın ortasındaysa kocaman bir Magen David yer alan kitap hemen dikkatimi çekti. Hazarlar merak ettiğim bir konuydu. Özellikle de Hazar ve kısmen Yahudiliği kabul etmiş bir başka Türk toplumu olan Avarlar'ın isimlerinin İbranice anlamlarının olmasının bağlantısı olabilir mi diye merak etmiştim. (Hazarlar: geri dönenler, Avarlar: geçenler) Ama kitapta bununla ilgili bilgi bulamadım. Hazar sözcüğünün kökenine ilişkin seçenekler arasında en mantıklısı Türkçe gezer sözcüğüydü. (Başlangıçta göçebe oldukları düşünülürse) Okul kitaplarında bir cümleyle bahsedilen ve Cumhurbaşkanlığı Forsu'ndaki 16 Türk devletinden biri olan Hazarlar daha fazla ilgiyi hak ediyor.

Kitabın temel savı, Hazar Devleti yıkıldıktan sonra Yahudi Hazarlar'ın Hıristiyan toplumlar içinde asimile olmadığı, aksine Yahudi kimliklerini koruyarak ve Doğu Avrupa'daki diğer Yahudiler'le karışarak Aşkenaz Yahudileri'nin kökenini oluşturduğudur. Aslında bu tez ilk olarak 70'li yıllarda Arthur Koeller'in 13. Kabile adlı kitabında öne sürülmüş ve büyük yankı uyandırmıştı. Kevin Alan Brook 'Hazar Yahudileri' kitabında, Koeller'in yanı sıra başka kaynaklardan da yararlanarak ve yeni kanıtlarla bu tezi daha da ileri götürmekte, hatta Yahudiliğe 'dönmüş' diğer Türk topluluklarını ve başka milletlerden insanları da inceleyerek günümüz Yahudilerinin bağımsız ve homojen bir ırk sayılamayacağını ileri sürüyor. Aşağıda kitaptan ilginç bölümler eşliğinde bu tezin ayrıntılarını öğrenme ve Hazarları

tanıma imkânı bulacaksınız.

HAZARLARIN KÖKENİ

Yahudi Hazar Kralı Joseph, Endülüslü Hasdai'ye yazdığı mektupta, Hazarlar'ın Yafet'in torunu ve tüm Türkler'in atası kabul edilen Togarma'nın yedinci oğlu Kozar'ın soyundan geldiklerini anlatıyordu. Bazı Yahudi yazarlar Hazarlar'ın soyunun Şim'on ve Yuda yahut Menafe ve Efraim kabilelerinden geldiğini iddia ederler. Yafet'in oğlu Magog'la da bağ kuranlar mevcuttur. Talmud'a göreyse Magog Ak Hunlar'dır. Beşinci yüzyılda Hun egemenliğinde yaşayan Türki Oghurlar (Ogur, Oğur) Kafkaslar ve Karadeniz'in kuzeyine yerleştiler. 570'lerde bölgede Batı Göktürkler egemenliğinde ilk kez Hazarlar ortaya çıktılar. Hazarlar 630'da bağımsızlığını kazandı.

HAZARLAR'DA YAŞAM

Ayrıntılı belgelere sahip olamadığımız Hazarlar hakkında arkeolojik kanıtlar üretken, çiftçilik ve hayvancılıkta uzman bir toplum olduklarını göstermektedir. Balıkçılık, avcılık, demircilik ve Ortadoğu Yahudileri'nden öğrendikleri cam işlemeciliği diğer önemli faaliyetleridir.

Hazarlar, 19. yüzyılda Aşkenazlar'ın giydiği cübbemsi kaftanları giyiyorlardı. (Kaftan sözcüğü Yidiş diline de geçmişti.) Ticaret gezgin Radhaniler'in elindeydi. Yedi, sekiz dil konuşup Çin'den İsveç'e mallarını pazarlayan dindar Yahudi Radhaniler Şabatları yol almaz, kervanları birleştirip dua ederlerdi. Almanya ile ticaret gelişmişti, bu sayede Iraklı Radhaniler Batılı Yahudilerle kaynaştı. Hazarlar Yahudi geleneklerini Radhanilerden almış olabilir.

Hazarca: Türkçe'nin Oghur grubuna mensup Hazarca'nın gruptaki diğer diller olan Eski Bulgarca ve halen yaşayan tek örneği olan, iki milyon insanın konuştuğu Çuvaşça'ya benzediği düşünülüyor. Önceleri runik Türk harfleri kullanan Hazarlar Yahudiliği kabul ettikten sonra İbrani alfabesini kullanmaya

başladılar. Bulunabilen orijinal Hazar belgeleri İbranice yazılmıştır. (Schechter Mektubu, Kral Joseph'in Cevabı ve Kiev Mektubu) Kiev Mektubu'nda İbranice yazıların altındaki tek Hazarca sözcük runik harflerle yazılmıştı: 'Okurüm' yani okudum. (Sağdan sola yazılan sözcükteki o harfi İbranicedeki alef'e oldukça benzemektedir.) İbranice hem Kırım'da yerleşik eski Yahudiler'den hem de göçlerle yeni gelenlerden öğrenilmişti. Hatta İbranice öğrenen Hıristiyanlar da vardı ve bu sayede ş harfi İbranice'den Rusça'ya geçmişti. (Kiril alfabesindeki Şa harfiyle İbranice'deki Şin benzerdir.)

HAZARLARDA YÖNETİM

Hazarlarda Göktürkler'den devralınan ikili yönetim mevcuttu. Asena soyundan geldiğine inanılan Kağan hem devlet başkanı hem de ruhani liderdi ve kutsal bir kişilikti. Sivillerin kralı olan Bek(bey) ise ikinci sırada geliyordu... İsmi bilinen tek Yahudi kağan Hazarlar tarafından seçilmiş İsrail kökenli bir bilge olan ilk Yahudi Kağan Zacharias'tır. Kağanların aksine Yahudi beklerin isimleri iyi bilinmektedir. Yahudi olan ilk Hazar Kralı Bulan, Sabriel ismini almış ve onu İbrani isimli diğer krallar takip etmiştir. Bu krallar aralıktan nisana başkentte oturur ve Hanuka'yla Pesah'ı burada kutlardı.

YAHUDİLİĞE GEÇİŞ

Hazarya'daki hoşgörölü ortam, Doğu ve Batı'da baskılardan kaçan çok sayıda Yahudi'nin göçtüğü güvenli bir sığınak yaratmıştı. Önceleri Kök Tengri (Gök Tanrı) inancına sahip Şamanist Hazarlar komşu devletlerin ve topraklarındaki tek tanrılı dinlere mensup insanların etkisiyle bu dinlere ilgi duymaya başladılar. Hatta bunun için İstanbul'a elçi gönderip Bizans'tan yardım istediler. 861 yılında Kağan'ın sarayında üç tek tanrılı din temsilcisi arasında yarış düzenlendi. Temsilcileri dinleyen Kral Bulan, sonra her temsilciye diğer iki dinden hangisinin üstün olduğunu sordu. Müslüman temsilci Yahudiliğin Hıristiyanlıktan, Hıristiyan temsilci de Yahudiliğin Müslümanlıktan üstün olduğunu söylediler. İki

dinin kaynağında da Yahudiliğin bulunduğunu gören Kral Bulan bu dini seçti. Onunla beraber tüm yöneticiler ve soylularla halkın bir kısmı da Yahudiliğe geçti.

Bu olay Toledolu filozof Yehuda Halevi'nin Hazar Kitabı'nda genişçe anlatılır. Önceleri hayali sanılan anlatılar Bizans kaynaklarından doğrulanınca gerçekliği anlaşılmıştı. Hazarlar Yahudiliğe geçerken, Karaizm'i değil Rabinik Yahudiliği benimsemişlerdi. Karaylar'ın (İbranice Karaim:okuyanlar) Hazarlar'dan geldiğini düşünenler vardır. Karaizm 760'ta Anan Ben David tarafından kurulduktan sonra Ortadoğu ve Anadolu'da çok taraftar bulmuş, bir kısmı sonradan Doğu Avrupa'ya göç etmiştir. Brook'a göre tüm Hazarlar'ın sadece yazılı kaynak Tora'yı kabul eden ve Talmud, Mişna gibi sözlü kaynakları reddeden Karay mezhebinden olması imkânsızdır çünkü Kral Ovadya zamanında İsraili din bilginlerinin ülkeye getirtilip Talmud, Mişna öğrettiklerini bizzat Kral Joseph mektubunda belirtmiştir. Ayrıca Karaylar Hazarlar'dan farklı olarak Oghurik Türkçe değil Kıpçak Türkçesi konuşuyorlardı.

Hazarya'da Yahudilik gittikçe yaygınlaşmış ve birinci din olmuştu. Bunu sıradan mezarlarda bulunan çok sayıda dini objeden anlıyoruz. Bu devirde sinagoglar ve yeşivalar kurulmuş, Tora ve Talmud uygulamaları yaygınlaşmıştı. Yazışmalar İbranice yapılıyor, çocuklara İbrani adları veriliyordu. Hatta Hazarlar bunu bir adım ileriye götürerek Türkler'in bayramda doğanlara bayramın isminin verilmesi adetini Yahudiliğe uyarlamış ve çocuklarına Hanuka, Pesah gibi isimler vermişlerdi.

HAZARLAR'IN DAĞILIŞI

Bizans ve Halifelikle birlikte dönemin üç büyük gücünden biri kabul edilen Hazarlar Araplarla yaptıkları savaşlarla Araplar'ın Avrupa'yı istilasını engelleyerek dünya tarihini değiştirdiler. O dönemde daha doğuda yaşayan ve sonradan Hıristiyanlaşan Türk boylarından Bulgarlar ve Macarlar'ın bugünkü topraklarına göçmelerinde de etkileri olmuştu. Bunlardan Macarlar 7 Oghur (Ok, boy) ve 3 Kabar (Hazarlar'ın

muhalif boyu) klanının Onogur (On kabile) ismiyle birleşmesinden oluşmuştu ve Batı dillerindeki Hungar buradan geliyordu. Zaten 10. yüzyıl Bizans kaynaklarında Macaristan'dan Batı Türkiye ve Hazarya'dan Doğu Türkiye diye bahsediliyordu. Hazarya yıkıldıktan sonra çok sayıda Hazar Yahudisi Macaristan'a yerleşmiştir.

10. yüzyılın sonlarında Bizans'ın, Peçenekler'in ve Ruslar'ın saldırılarıyla Hazarya zayıflamıştı. Pagan Ruslar Almanlar'dan Hıristiyanlığı, Bulgarlar'dan İslamiyet'i öğrenmiş fakat benimsememişlerdi. Hazarlar'dan da Yahudiliği öğrenen Rus Prensi bu dinin vatansız ve sürgün edilmiş bir halka ait olduğunu öğrenince vazgeçti ve sonunda Bizans'tan esinlenerek Ortodoks Hıristiyanlığı benimsedi. Bugünkü Ukrayna'da kurulan Rus Kağanlığı, Hazar şehirlerini ele geçirdi ve 1016'da Hazar topraklarının ilhakı tamamlandı. İlk Ruslar yönetim, hukuk, askeriye ve ticaretle pek çok geleneği Hazarlar'dan devralmıştı. Rus prenslerine de kağan deniliyordu.

Dağılan Hazarlar Doğu Avrupa, Türkiye ve Kafkasya topraklarına yerleştiler. Rus topraklarında kalanlar da olmuştu. Bu dönemde Hazar Yahudileri Slavlaşmış ve Kenaanit denilen Slav dilini konuşmaya başlamışlardı. Aynı dönemde bölgede yaşayan İsrail kökenli Yahudilerle karışmış olmaları muhtemeldir. Ukrayna'da Hazar soyundan geldiklerini söyleyen Kazak Yahudileri vardı. Fiziksel olarak da Kafkas halklarına benziyorlardı. Günümüz Kazakları ve Tatarları arasında Hazar soyundan gelenler olabilir. Bugünkü Kazakistan'da yaşayan Sarı Kazaklar ve Gök Közler (Mavi gözler) mavi gözlü, kıvılc saçlı ve açık tenlidir ve muhtemelen Hazar soyundandır. 11.yüzyılda Ros nehri civarında yaşamış Karakalpaklar'dan da Hazar olarak bahsedilir. Praglı Haham Petahya ben Jacob 1180'lerde yazdığı Sivuv Haolam (Dünya Turu) adlı seyahatnamesinde Hazar ülkesinin ötesinde Karaylar'ın yaşadığı Kedar ülkesinden bahseder. Bir görüşe göre bunlar Kuman (Kıpçak) Türkleridir. Bizans döneminden beri bugünkü Türkiye topraklarına yerleşmiş Hazarlar olduğu biliniyordu. Bir Hazar'ın kaleme aldığı Schechter Mektubu İstanbul'da yazılmıştı. Bizans tebası saray muhafızlığı yapan çok sayıda Hazar vardı. Hazarya'dan Yahudi

tüccarlar Bizans'a geliyordu. Osmanlı döneminde de Hazarlar İstanbul'da kalmaya devam ettiler. Onların soyundan geldiğini iddia eden Karaylar'ın en büyük cemaatlerinden biri 19. yüzyılda İstanbul'daydı. Hatta Karaköy'ün isminin Karayköy'den geldiği söylenir.

11. yüzyılda çok sayıda Hazar soylusu Endülüs'e göç etmişti. Bu yüzden Endülüs'lü Yehuda Halevi'nin Hazar Kitabı'nı yazarken doğrudan orada yaşayan Hazarlar'dan bilgi almış olabilir. Polonyalı Aşkenazlarda Bayrak, Balaban, Kagan, Alpert, Alperowitz gibi Türk soyadlarına rastlanmıştır.

AŞKENAZLIK

Aşkenaz sözcüğünün kökeni hakkında çeşitli teoriler bulunmaktadır. Bunlardan biri İskitler'in antik adı olan Ashguazi'den geldiğidir. Frigyalılar'ın diğer adı Aşkaenoi'dir. Ege Adaları'nda Askenos isimli şehirler mevcuttur. Güney Rusya'da yaşayan İskit dönmesi Yahudiler'e de Aşkenos deniyordu. Tora'ya göre Rusya, Ermenistan ve Anadolu bölgelerinin coğrafi adı ve Yafet'in torunlarından birinin adıydı.

Brook'a göre Aşkenazik kökeni, Roma döneminde Ortadoğu'dan gelen Kırım Yahudileri, Asya ve Avrupa içlerinden Doğu Avrupa'ya kaçanlar ve Hazar, Alan ve Slav dönmeleri oluşturmuştu. Sonra bu üç köken Yidiş dil ve kültüründe kaynaşmıştı. 1650'lere kadar Doğu Avrupa'da (Polonya-Ukrayna) yoğunlaşan Yahudi nüfusu, sonra Batı'ya kaymıştı. Hazar Yahudileri önce Kenaanik dili konuştukları dönemde Slavlarla kaynaşarak Türki miraslarını yitirmişler, sonra da Yidiş çatısı altında diğer Yahudilerle entegrasyon tamamlanmıştı.

Kaynaklara dayanarak yapılan tahminlere göre Hazar kökenli Yahudiler Ukrayna Yahudileri'nin %60'ını, tüm Aşkenazlar'ın da %25'ini oluşturdu.

Hazarlar'ın tamamen ortadan kaybolmaları mantıklı değildir. Standart Rabinik öğretiyi benimseyen Hazarlar kolaylıkla diğer Doğu Avrupa Yahudileri'yle kaynaşmıştır. Hazar kimliklerini yavaş yavaş kaybederek yalnızca Yahudi kimliklerini

korumuşlardır. Kanıtlar hiç bir zaman Hıristiyanlığı benimsemediklerini göstermektedir.

Hazarlar Yahudi tarihinin çok önemli bir parçasıdır ve anıları unutturulmamalıdır. Bu mirası sahiplenmek Aşkenaz Yahudileri'nin hem hakkı hem de sorumluluğudur.

KAYNAKÇA: Hazar Yahudileri – Kevin Alan Brook – Nokta Kitap 2005 www.khazaria.com – Kevin Alan Brook.

Albert MİZRAHİ.

Kaynak: Antigazete.com Taryhy makalalar